

افق‌های اعمال کیفر در تعدد مادی جرم (افعال مختلف، عناوین

متفاوت) با تأکید بر حقوق ایران و مصر

دکتر کیومرث کلانتری*

سید حسن جعفریان سوته**

چکیده

تعدد مادی جرم از جمله تأسیسات کیفری است که در اکثر نظام‌های حقوقی پیش-بینی شده است. به نوعی که قانون‌گذاران ایران و مصر نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند. به گونه‌ای که در حال حاضر ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی در حقوق ایران و مواد ۳۳ الی ۳۶ و ۱۱۵ قانون عقوبات در حقوق مصر بنیان‌های این تاسیس به شمار می‌روند، این نظام‌ها هرچند از نظر پذیرش سیستم تعدد مادی و تفکیک آن در مقابل تعدد معنوی دارای شباهت‌هایی می‌باشند لکن در نحوه اجرای کیفر در فرض جمع مجازات‌ها دارای تفاوت-هایی هستند به نوعی که قانون‌گذار مصر بر خلاف قانون‌گذار ایران اقدام به پذیرش قاعده نسبی بودن جمع مجازات در تعدد مادی نموده است و در بسیاری از موارد مجازات مورد حکم را در مرحله اجرا با هم ادغام می‌نمایند.

کلید واژگان

تعدد مادی جرم، قاعده نسبی بودن جمع مجازات‌ها، قاعده مطلق بودن جمع مجازات‌ها.

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران.

** کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دامغان و عضو انجمن ایرانی حقوق جزا.

مقدمه

ارتکاب جرم به‌طور عمده می‌تواند ناشی از دو حالت باشد، به این نحو که گاهی یک رفتار مجرمانه وقوع می‌یابد و نظم اجتماعی بر اثر ارتکاب آن دچار تزلزل می‌شود. در بسیاری از مواقع نیز وقوع چند فعل مجرمانه سبب بر هم خوردن نظم اجتماعی می‌گردد. حال که افراد مجرم و قانون‌گریز نظم نهادینه شده در ساختارهای جامعه مدنی را بر هم می‌زنند، الزاماً می‌بایست با یک واکنش اجتماعی سازمان‌یافته با آنان به مقابله برخاست. بلا تردید کسی که چندین بار مرتکب جرم می‌شود، لکن در دستاوردهای عدالت خواهانه بشری پاسخگوی اعمال ضد اجتماعی خویش نبوده به مراتب دارای حالت خطرناک بیشتری نسبت به ناکرده بزه‌ای است که یکبار مرتکب جرم می‌گردد. با این وجود حقوق کیفری در گذر از دوره‌های مختلف در مقام اتخاذ یک واکنش اجتماعی مؤثر تحت تأثیر مکاتب جزایی متفاوت، مواضع گوناگونی را پدیدار ساخته است. از یک سو دیدگاه‌های مکتب دفاع اجتماعی و تحقیقی حقوق جزا سبب شد تا بزه‌کار با ارتکاب هر تعداد اعمال ضد اجتماعی با سیاست اصلاح و درمان و اقدامات تامینی و تربیتی روبه‌رو شود.^۱ اما از سویی دیگر در دوران معاصر با توجه به شکست عملی سیاست اصلاح و درمان مکاتبی همانند مکتب نئوکلاسیک جدید یا همان بازگشت به سزاگرایی جهت‌گیری تنگاتنگی با «کیفرهای استحقاقی یا شایسته» داشته‌اند.^۲ با توجه به دیدگاه مکتب اخیر می‌توان گفت مجرمینی که مرتکب جرائم متعدد در برهه‌ای از زمان می‌شوند به مراتب خلل بیشتری به نظم اجتماعی وارد می‌سازند و طبیعتاً دارای تفکرات مجرمانه پیچیده‌تری نسبت به دیگر بزه‌کاران می‌باشند. پس در این فرض حقوق کیفری می‌بایست نظام اجتماعی موجود را

۱. مجید، آقایی؛ مکاتب کیفری، انتشارات خرسندی، چاپ اول، سال ۱۳۸۶، صص ۲۳۰-۲۷۷.

۲. علی، صفاری؛ کیفرشناسی، انتشارات جنگل، چاپ چهارم، سال ۱۳۸۸، صص ۱۰۲-۱۰۳.

تیین کرده بعد از آن به مقابله با مجرمین پردازد و در این بین طبیعتاً محدودهٔ چنین مقابله-ای نسبت به مرتکبین جرائم متعدد بیشتر خواهد بود. پس با همه تحولاتی که در حقوق کیفری ایجاد شده هنوز اصل به کارگیری مجازات به عنوان لازمه مهم حفظ نظم اجتماعی ضرورت خود را نشان می‌دهد. بنا بر اصل کلی، جامعه در قبال هر جرم یک مجازات را بر مرتکب بار خواهد نمود. با توجه به این اصل، سیاست کیفری متداول در قبال تعدد مادی جرائم تعدد کیفرها می‌باشد، که در هر دو نظام کیفری ایران و مصر نیز قابل مشاهده است. سیاستی که خود می‌تواند به دو صورت قاعده «نسبی و مطلق بودن» جمع کیفر جلوه‌گر گردد، با این وجود سؤال اساسی این است که نظام‌های کیفری ایران و مصر از چه موازینی در جهت اعمال سیستم جمع مجازات‌ها در تعدد مادی جرم پیروی می‌کنند؟

بند اول: ساختارهای تعدد مادی جرم

لازمه شکل‌گیری تعدد مادی جرم، تعدد افعال مجرمانه و ارتکاب بیش از یک جرم می‌باشد، بنابراین ارتکاب یک فعل در عالم خارج نمی‌تواند تعدد مادی جرم محسوب گردد و تنها در زمانی که مضمون چند وصف جزایی بر فعل واحد به این صورت که گاه فعل واحد نقض چندین ماده از قوانین کیفری محسوب گردد و چنین به نظر رسد که گویی جرائم متعددی ارتکاب یافته است سبب شکل‌گیری نوعی از تعدد به عنوان تعدد معنوی می‌گردد.^۳

بنابراین حکم به تعدد مادی جرم زمانی منطبق با واقع می‌باشد که چندین فعل مجرمانه در عالم خارج محقق گردد و منظور از فعل هر نوع رفتار عمومی را شامل می‌گردد خواه

۳. محمدعلی، اردبیلی؛ حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات میزان، سال ۸۲، ص ۲۲۲.

ایجابی باشد و یا سلبی و تعدد فعل به این معنی که چند عمل صورت گیرد لزوماً تحقق تعدد مادی را در پی دارد.^۴ اما واقعیت این است که در همه مواقع تشخیص اینکه افعال مجرمانه متعدد و مستقل از هم بوده‌اند به آسانی امکان‌پذیر نیست، به همین دلیل است که برخی از حقوق‌دانان جهت تفکیک افعال از یکدیگر جرم را از دو جهت «درون ذاتی» و «برون ذاتی» مورد مطالعه قرار می‌دهند و معتقدند اینکه جرم یک فعل است یعنی حرکت برای تغییر در محیط خارج، هرگاه یک فعل بیشتر نباشد یک جرم بیشتر نخواهد بود، پس فعل نسبت به نتیجه استقلال دارد. بنابراین اگر نتایج عدیده‌ای از فعل واحد به وجود آید در این صورت مرتکب فعل واحد، جرم واحدی را انجام داده است.^۵ نظری که رویه قضایی ایران نیز در گذشته از آن تبعیت می‌کرده است، به عنوان نمونه دیوان عالی در رأی شماره ۲۷۳۵ در سال ۱۳۱۷ چنین حکم نمود که «وقتی برگ‌های مورد دعوی جعل متعدد باشند رعایت ماده ۲ الحاقی ضروری است ولو اینکه همه آنها مربوط به یک موضوع یا معامله باشند، مثلاً اگر کسی چند فقره رسید و چند اجاره جعل کند بزه متعدد است.»^۶ اما از دیگر

۴. محمد، عوض؛ قانون العقوبات القسم العام، چاپ دوم، انتشارات منشأة المعارف الاسكندریه، سال ۲۰۰۰، ص ۶۶۸.

۵. رنه، گارو؛ مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، جلد دوم، ترجمه سید ضیاء الدین نقابت، انتشارات ابن سینا، بی تا، ص ۲۶۳.

۶. ماده ۲ الحاقی قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۱۱/۷/۲ «اگر شخصی مرتکب چند عمل شده که هر یک از آنها مطابق قانون جرم باشد، محکمه برای هر یک از آن اعمال حکم مجازات علی‌حده صادر خواهد کرد، ولو اینکه مجموع آن اعمال به موجب قانون جرم خاص شناخته شده یا بعضی از آنها مقدمه دیگری باشد. در صورتی که فرداً فرد اعمال ارتکاب به جرم بوده بدون اینکه مجموع آنها در قانون عنوان خاص داشته باشد، محکمه باید برای هر یک حداکثر مجازات مقرر را معین نماید، در صورتی که فرداً فرد آن اعمال جرم بوده و مجموع آنها نیز در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد. محکمه باید برای هر یک از

شرایط تحقق تعدد مادی در سیستم کیفری ایران عدم اعمال کیفر می‌باشد.^۷ توضیح اینکه مجرم پس از ارتکاب یک فعل مجرمانه و قبل از تحمل کیفر بزه اولیه مرتکب جرم یا جرائم دیگر می‌شود. بدون اینکه در این فاصله متحمل رنج تحمل کیفر گردد.^۸ اما در حقوق مصر شرط دیگر وقوع تعدد مادی را می‌بایست در عدم صدور حکم قطعی جستجو نمود. به این نحو که در ماده ۳۶ قانون العقوبات مقرر شده است «هرگاه شخصی جرائم متعددی را قبل از اینکه حکمی علیه وی صادر شود مرتکب گردد.....» و همچنین در ماده ۱۱۵ قانون مذکور مقرر شده که «اگر شخصی مرتکب دو یا چند جرم مشابه قبل از صدور حکم علیه هر یک از جرائم ارتکاب یافته گردد....» نشان از پذیرش این شرط در نظام کیفری مصر می‌باشد.^۹ اما آخرین شرط عمده‌ای که در ایجاد تعدد مادی جرم می‌تواند مطرح شود، این نکته است که لزومی بر وقوع جرائم خاص نمی‌باشد و مرتکب فی‌الواقع آزاد است که با ارتکاب افعال متعدد مجرمانه خواه مشابه و خواه متفاوت در قلمرو تأسیس تعدد مادی جرم قرار گرفته و با این سبک از واکنش اجتماعی جامعه رویه‌رو باشد. شرطی که در حقوق ایران با ما نحن فیه ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی و در حقوق مصر با در نظر

←

آن اعمال مجازات علی‌حده تعیین کرده و برای مجموع نیز مجازات قانونی را مورد حکم قرار می‌دهد، در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد به موقع اجرا گذاشته می‌شود.»

۷. ضیاء‌الدین، پیمانی؛ بررسی تاریخی تطبیقی قاعده تعدد جرم، چاپ اول، انتشارات معاونت پژوهشی مجتمع آموزش عالی قم، سال ۷۴، ص ۴.

۸. رضا، نوریها؛ زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ هفدهم، انتشارات دادآفرین، سال ۸۵، ص ۴۲۳.

۹. عزالدین، الدنا صوری؛ المسؤولية الجنائية في القانون العقوبات و الاجرات الجنائية، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسكندرية، سال ۱۹۹۸، ص ۴۱۷ و محمود، محمود المصطفى؛ شرح القانون العقوبات القسم العام، چاپ هفتم، انتشارات جامعه القاهرة، سال ۱۹۷۴، ص ۶۱۴.

گرفتن ماده ۱۱۵ و مواد ۳۳ الی ۳۶ قانون عقوبات متجلی می‌گردد.^{۱۰}

بند دوم: سیستم اعمال کیفر

تعدد مادی جرم به عنوان تأسیس کیفری مبتنی بر حالت خطرناک مجرم همواره با واکنش سازمان یافته از سوی جامعه همراه بوده است، این واکنش‌ها به طور عمده در سیستم‌های کیفری با یکی از شیوه‌های ذیل شکل می‌گیرند:

۱. سیستم جمع کیفر

بر طبق این سیستم، برابر با هر تعداد جرائم ارتكابی، مجازات تعیین می‌گردد و کلیه مجازات‌ها به موقع اجرا گذارده می‌شوند، این سیستم در قوانین جزائی کلاسیک که بیشتر مجازات‌ها، جنبه‌های بدنی داشته اعمال می‌شد و قاضی نیز اختیارات تامی برای حل اشکالات ناشی از اجرا و ترتیب و توالی اجرای مجازات‌های مختلف داشت.^{۱۱} پیروان این سیستم معتقدند که باید حد مسئولیت و مجازات مجرمین و یکایک جرائم تعیین و مجموع این مجازات‌ها درباره او اجرا شود زیرا، مسئولیت عینی جرم به همراه مسئولیت اخلاقی چنین واکنشی را اقتضا می‌کند.^{۱۲} این سیستم هر چند امروزه علاوه بر نظام‌های مختلف در دو نظام کیفری ایران و مصر نیز با وجود تفاوت‌هایی اعمال می‌گردد. اما دارای معایبی می-

۱۰. حسن الصادق، المرصاوی؛ قانون العقوبات القسم العام، تشریحات و قضاء، چاپ دوم، انتشارات منشاء المعارف الاسكندریه، سال ۱۹۹۴، ص ۱۳۲-۱۳۳.

۱۱. محمد اسماعیل، افراسیابی؛ حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات فردوسی، سال ۷۷، ص ۳۲۰.

۱۲. غلامحسین، الهام؛ مبانی فقهی و حقوقی تعدد جرم، چاپ اول، انتشارات بشری، سال ۷۷، ص ۱۷.

باشد، و شاید اولین ایرادی که بر آن می‌توان بار کرد. این است که مسئولیت کیفری کسی که پی در پی یا حتی با فاصله زمانی بدون اینکه محکوم و مجازات شود، مرتکب جرم می‌گردد، از جمع مسئولیت چند مجرم که هر یک مرتکب جرمی شده‌اند و یا مسئولیت یک مجرم که هر بار پس از ارتکاب جرم مجازات و مجدداً مرتکب جرم شده است کمتر است.^{۱۳} همچنانکه استفاده از این شیوه طولانی شدن بی رویه مدت مجازات می‌باشد به این صورت که اگر چنانچه تمام یا اکثر مجازات‌های اعلام شده از مجازات سالب آزادی باشد چه بسا که جمع تمام این مجازات‌ها از طول عمر بزهدار هم بیشتر شود. و در نتیجه امکان عملی اجرای آن نباشد^{۱۴} و شاید مهم‌ترین ایراد مطروحه بر این نوع از واکنش اجتماعی در مقابل تعدد مادی جرم عدم امکان اجرای جمع مجازات‌ها در مواردی که یکی از کیفرهای صادره با نتیجه سلب حیات همراه است می‌باشد.^{۱۵}

۲. سیستم تعیین مجازات اشد

مطابق این سیستم در فرض ارتکاب جرائم متعدد ابتدا مجازات هر جرم جداگانه تعیین می‌شود و سپس با توجه به معیارهای خاص، مجازات اشد انتخاب می‌گردد، این نظام که در برخی از کشورهای اروپایی مورد استفاده قرار می‌گیرد متأثر از عقاید مکتب تحقیقی و مکتب دفاع اجتماعی جدید می‌باشد زیرا، مبنای این نظریه اصلاح مجرم است و حال که هدف اصلی نظام جزایی اصلاح مجرم می‌باشد از تحمیل مجازات‌های طولانی، بدون توجه به سوابق مجرم و علل اجتماعی و روانی که باعث بزهداری او شده نتیجه مطلوب حاصل

۱۳. محمد اسماعیل، افراسیابی؛ همان، ص ۳۲۸.

۱۴. ضیاء الدین، پیمانی؛ همان، ص ۲۹.

۱۵. پیشین، ص ۳۰.

نمی‌شود.^{۱۶}

این سیستم با اینکه در پاره‌ای از زمان در نظام کیفری ایران مستقلاً مورد استفاده قرار می‌گرفته به نوعی که در ماده ۳۳ قانون کیفر عمومی مصوب ۱۳۰۴ قانون‌گذار از آن پیروی می‌کرد^{۱۷}، دارای ایراداتی می‌باشد از جمله این که فقط یک مجازات نسبت به مرتکب اجرا می‌شود و در واقع اعمال چنین سیستمی تشویق برای مجرمین زیرک محسوب شده و به تجرّی او سبب می‌گردد تا جامعه جرم را مجاناً (بدون مجازات) در اختیار مجرمین قرار دهد.^{۱۸}

ایراد دیگر اینکه از لحاظ منطقی اعمال این سیستم صحیح نمی‌باشد زیرا، با اعمال چنین قاعده‌ای دیگر تفاوتی میان مجرمی که یک جرم را انجام داده با مجرمی که چند جرم را مرتکب شده است وجود ندارد.^{۱۹} با این همه سیستم مورد بحث در حال حاضر به طور مطلق در نظام حقوقی برخی کشورها از جمله اردن و لبنان به اجرا در می‌آید.^{۲۰}

۳. سیستم افزودن به مجازات اشد

مطابق این سیستم با فرض ارتکاب جرائم متعدد ابتدا مجازات اشد انتخاب شده سپس

۱۶. پرویز، صانعی؛ حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات گنج دانش، سال ۷۴، ص ۲۶۸.

۱۷. ماده ۳۳ قانون مجازات عمومی: «هرگاه شخصی جرمی را مکرراً مرتکب شده بدون اینکه حکمی درباره او صادر شده باشد، برای هر جرمی حکم مجازات علی‌حده صادر می‌گردد ولی محکمه مجرم را به حداکثر مجازات محکوم خواهد کرد».

۱۸. محمد اسماعیل، افراسیابی؛ همان، ص ۳۴۱.

۱۹. ضیاء الدین، پیمانی؛ همان، ص ۳۱.

۲۰. عباس، زراعت؛ حقوق و جزای عمومی تطبیقی، چاپ اول، انتشارات ققنوس، سال ۸۵، ص ۱۷۶.

در مجازات معین شده با توجه به نوع کیفر میزانی بر آن می‌افزاییم.^{۲۱} به عنوان مثال چنانچه فردی مرتکب سه جرم شود و جرم اول با مجازات حبس و جرم دوم با شلاق و جرم سوم با جزای نقدی همراه باشد به فرض اشد بودن حبس از شلاق، در صدور حکم مجازات حبس در نظر گرفته می‌شود و سپس مدتی بر آن می‌افزاییم. این سیستم با اینکه در برخی از کشورها از جمله ایتالیا (ماده ۸۷ قانون جزا) مورد استفاده قرار می‌گیرد.^{۲۲} اما به سبب وجود معایبی چون عدم تشخیص کیفر اشد، نامعلوم بودن مقدار مجازات افزوده بر مجازات اشد در سیستم فعلی ایران و مصر جایگاهی ندارد.^{۲۳} هر چند در تاریخ تحولات کیفری ایران می‌توان وجود چنین دیدگاهی را مشاهده نمود، بند الف ماده ۳۲ قانون کیفر عمومی که حکم بر افزودن مجازات اشد می‌دهد نمونه‌ای از کاربرد سیستم فوق در نظام کیفری ایران است.^{۲۴} در مجموع با توجه به بررسی هر یک از سیستم‌های موجود و با عنایت به وجود ایرادات مطروحه، هر دو نظام کیفری ایران و مصر سیاست کیفری جمع مجازات‌ها را به عنوان یک اصل در مقابله با تعدد مادی جرم اتخاذ کرده‌اند. در کنار سیستم جمع مجازات نظام‌های کیفری ایران و مصر از قاعده صدور و اجرای یک مجازات در وقوع تعدد مادی از جنس واحد یا مختلف بهره جسته‌اند. توضیح اینکه در نظام کیفری ایران هرگاه ارتکاب چندین فعل مشابه سبب ایجاد چند نتیجه مجرمانه مشابه گردد به استناد صریح ماده ۴۷

۲۱. غلامحسین، الهام؛ همان، صص ۱۹-۱۸.

۲۲. پرویز، صانعی؛ همان، ص ۲۶۹.

۲۳. محمدعلی، اردبیلی؛ همان، ص ۲۲۴ و بهنام رمسیس؛ النظریه العامه القانون الجناحی، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۱۹۹۹، ص ۱۱۸۰.

۲۴. «... هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد دادگاه هر یک از جرائم را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی تعیین می‌کند بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف تجاوز نماید. در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجرا است.»

قانون مجازات اسلامی که مقرر می‌دارد «در مورد تعدد جرم و اگر مختلف نباشد فقط یک مجازات تعیین می‌گردد و در این قسمت تعدد جرم می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد» باید یک مجازات تعیین گردد.^{۲۵} بنابراین در چنین حالتی محکوم علیه با یک واکنش اجتماعی همراه خواهد بود.^{۲۶}

در حقوق مصر نیز در چنین فرضی با توجه به ماده ۱۱۵ قانون عقوبات تمامی مجازات‌ها با هم جمع شده سپس حکم به یک مجازات می‌دهد، مجازاتی که در موارد نصوص خاص قانونی با کیفیات مشدده همراه است زیرا، در انتهای ماده مذکور مقرر شده «حکم به یک مجازات با کیفیات مشدده قانونی در مواردی که قانون منطبق با آنها باشد و نه غیر آن می‌شود»^{۲۷}

بر این اساس دیوان تمیز در رأی به تاریخ ۱۹۹۵/۱۱/۳۰ مقرر می‌دارد: «..... با توجه به شباهت داشتن جرائم موجود و اینکه مطابق ماده ۴۹ قانون عقوبات جرائم سرقت کلاهبرداری و خیانت در امانت از یک نوع محسوب می‌شود، صدور حکم مبنی بر اعمال یک کیفر که در شرایطی با کیفیات مشدده همراه است صحیح و قانونی است».^{۲۸}

۲۵. رضا، نوریها؛ همان، ص ۴۱۴.

۲۶. به عنوان نمونه شعبه ۲۳۵ دادگاه عمومی تهران می‌توان در دادنامه‌ای به شماره ۳۴۶ به تاریخ ۷۵/۳/۱۹ در خصوص اتهام متهمی دایر بر سه فقره سرقت و یک فقره شروع به سرقت نمود..... دادگاه آقای در خصوص سه فقره سرقت مستنداً به ماده ۲۰۳ و ماده ۴۷ ق.م.ا به پانزده ماه حبس تعزیری با احتساب ایام بازداشت قبلی محکوم می‌کند..... جعفر، رشادتی؛ گزیده آراء قتل عمد و غیر عمد، چاپ اول، انتشارات پیام راشد، بی تا، ص ۵۱.

۲۷. محمود، محمود المصطفی؛ همان، ص ۶۱۷.

۲۸. عبدالرحیم، صدقی؛ القانون الجناحی و علمی الاجرام و للعقاب، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۲۰۰۰، ص ۲۳۴.

۴. سیستم افعال مختلف، عنوان واحد

در مواقعی نیز حتی با وجود تعدد افعال و تعدد نتایج مختلف هر دو نظام کیفری مورد بحث اقدام به صدور و اجرای یک حکم می‌نمایند، حکمی که در حقوق ایران به صراحت قسمت اخیر ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی محقق شده است^{۲۹} و مصداق مسلم آن را می‌توان در صدور حکم حبس به مدت دو تا پنج سال در ماده ۶۸۳ قانون مجازات اسلامی عنوان نمود.^{۳۰} اما در قانون عقوبات مصر قانون‌گذار با وجود اینکه تصریح خاصی در ارائه چنین راهبرد کیفری ارائه نمی‌دهد اما به نوعی احکام اجرای کیفرها را در فصول مختلف طبقه‌بندی می‌نماید که لاجرم نمی‌توان وجود چنین سیستمی را در حقوق این کشور نادیده انگاشت. برای نمونه در ماده ۲۳۴ قانون عقوبات مصر مقرر شده است «هر کس شخصی را عمداً به قتل برساند.... در صورتی که قبل یا همزمان یا بعد از قتل مرتکب جنایت دیگری شود، فقط به مجازات اعدام محکوم می‌گردد...»^{۳۱}

از این رو، می‌توان چنین دیدگاهی را در حقوق مصر ملاحظه نمود و به جهت این امر حکم به وجود تشابه میان دو سیستم مورد نظر داد.

بند سوم: قاعده نسبی یا مطلق بودن جمع مجازات

همان‌طور که اشاره شد در دو سیستم کیفری مورد بحث سیاست کیفری رایج جمع

۲۹. ماده ۴۷ «.... و اگر مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان خاصی داشته باشد مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شود...»

۳۰. ماده ۶۸۳ «هر نوع نهب و غارت و اتلاف اموال و اجناس چنانچه محارب شناخته نشوند به حبس از ۲ تا ۵ سال محکوم خواهند شد.»

۳۱. حسن الصادق، المرصاوی؛ همان، صص ۸۲۸ - ۸۲۹.

مجازات‌ها می‌باشد اما سیاست اتخاذی موجود خود می‌تواند به دو صورت نسبی و یا مطلق اعمال گردد. به نوعی که در نظام کیفری ایران سیاست موجود به نظر نگارندگان به کارگیری مطلق قاعده جمع مجازات‌ها و در حقوق مصر سیاست به کارگیری نسبی جمع مجازات‌ها می‌باشد. به این صورت که در پاره‌ای موارد ارتکاب چند فعل مجرمانه متفاوت سبب ایجاد چند نتیجه مجرمانه متفاوت می‌گردند همانند اینکه شخص، مرتکب یک فقره سرقت و یک فقره جعل و کلاهبرداری شود. در این حالت ضمانت اجرای کیفری پیش-بینی شده در قوانین ایران و مصر سیستم جمع مجازات می‌باشد. (قسمت اول ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی و جمع مادّین ۳۳ الی ۳۸ قانون عقوبات) اما حقیقت این است که در نظام کیفری ایران رویکرد جمع مجازات‌ها با نگرش مطلق همراه می‌باشد، بنابراین محاکم قضایی مکلفند در برخورد با چنین فروض مجرمانه‌ای حکم به جمع کیفر دهند.^{۳۲} اما در برخی موارد در راستای اجرای جمع کیفر با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو خواهیم شد، چه اینکه رویکرد مطلق جمع مجازات در تعدد مادی جرم نمی‌تواند پاسخگویی تعارض میان اجرای مجازات سالب حیات و سالب آزادی یا غیره باشد. فرض کنیم اگر متهم به دلیل انجام بزه قتل عمد و سرقت تحت تعقیب باشد چنانچه بزه‌های انتسابی مسلم گردد مطابق صریح قانون و قاعده مذکور وی پس از تحمل مجازات سرقت قصاص خواهد شد.^{۳۳}

۳۲. برای نمونه در همان فرض گذشته یکی از شعب دادگاه کیفری شهرستان بابلسر چنین رأی صادر نمود: «..... به موجب کیفرخواست شماره ۱۷۳۰-۸۷/۸/۲۴ صادره از دادسرای اتهام متهم به جعل و کلاهبرداری محرز و مسلم است. علی‌هذا با تطبیق عمل به مواد ۵۳۶ و ۶۵۷ و ماده یک قانون تشدید مجازات و با رعایت ماده ۴۷ همان قانون متهم موصوف را به تحمل پنج سال حبس و همچنین از باب سرقت به سه سال حبس با احتساب ایام بازداشت قبلی محکوم می‌نماید.»

۳۳. برای نمونه شعبه پنجم دادگاه عمومی تهران در رأی شماره ۷۷/۸/۹-۴۹۳ در فرض وقوع سرقت و قتل عمد، جانی را به تحمل دو سال حبس و سپس قصاص نفس محکوم می‌نماید. به نقل از رشادتی؛ همان، ص ۱۵۷.

صدور چنین آرای هر چند در اجرای قواعد حاکم بر تعدد جرم در سیستم کیفری ایران می‌باشد ولی به جهت ورود ایراداتی که در بند دوم به آنها اشاره شد، دارای مفاسدی در فرض اخیر می‌باشد. به همین جهت برخی از محاکم در فرض جمع مجازات‌های سالب حیات با سالب آزادی سعی در بزه پوشی جرائمی که با مجازات حبس همراه است می‌نمایند برای نمونه دادگاه کیفری استان مازندران مستقر در دادگستری شهرستان بابل در رسیدگی به اتهام زنا به عنف و آدم ربایی چنین رأی می‌دهد «..... در این پرونده خانم فرزند بهره هوشی پایین بهره‌مند می‌باشد و دارای نارسایی ذهنی است و شرایط فیزیکی ایشان به گونه‌ای است که خود نمی‌تواند به جایی برود و هیچ شناختی نسبت به اشخاص نداشته و آقای دادگاه بزه تجاوز به عنف را محرز دانسته و با استناد به مواد ۶۳ و ۶۴ و بند «د» ماده ۸۲ و ماده ۱۰۵ از قانون مجازات اسلامی متهم را به حد قتل محکوم و در خصوص بزه دیگر یعنی آدم ربایی رأی بر براءت صادر می‌کند. در این رأی و با توجه به عباراتی از قبل «بهره هوشی پایینی بهره‌مند می‌باشد و دارای نارسایی ذهنی است» که در صدر حکم مذکور بیان شد و یا عبارت «شرایط فیزیکی ایشان به گونه‌ای است که خود نمی‌تواند به جایی برود» می‌تواند به نوعی شرایط ماده ۶۲۱ قانون مجازات اسلامی و وقوع بزه آدم ربایی را محقق سازد. لکن به نظر می‌رسد محکمه با رد چنین اتهام روشنی صرفاً حکم به تحقق زنا به عنف داده و سیاست بزه پوشی به جرم آدم ربایی را اعمال می‌نماید. سیاستی که در رأی شعبه دوم دادگاه کیفری استان مازندران مستقر در دادگاه تجدید نظر به شماره ۸۷۰۰۴۲-۸۷/۱۱/۲۹ نیز دیده می‌شود.^{۳۴} اینکه مجازات‌های

۳۴. همچنانکه اداره حقوقی قوه قضائیه در موضعی مشابه در نظریه شماره ۱۵۳ و ۷-۱۳۷۳/۱/۱۰ به این سؤال که اگر محکوم علیه به قصاص نفس و حبس ابد محکوم گردد، آیا اجرای حکم محکومیت به اجرای قصاص نفس اولویت دارد یا حبس ابد؟ اینگونه پاسخ می‌دهد در اجرای محکومیت‌های کیفری متعدد باید سعی شود تا اجرای یک مجازات موجب عدم اجرای مجازات بعدی نشود ولی چنانچه امکان اجرای همه

متعدد در صورت ارتکاب جرائم متعدد به صورت مطلق اجرا شوند در چنین قاعده‌ای در حقوق اسلام نیز به وضوح نمایان است توضیح اینکه در فرض وقوع چنین پدیده‌ای احکام صادره بر مبنای وجود قاعده اصولی «تعدد اسباب مسیبات» سنجیده می‌شوند به این معنی که هر مجرمی مسبب یا مقتضای مستحق پدید می‌آورد و با تحقق سبب جزای آن فعل یا سبب لازم می‌آید.^{۳۵} در فقه امامیه روایات زیادی مبنی بر جمع کیفرها در فرض تعدد جرم بیان شده است از جمله آنکه صاحب تفصیل وسائل الشیعه مجموعاً هشت روایت از معصومین در جهت احراز چنین قاعده‌ای عنوان می‌نماید. برای نمونه شیخ صدوق از امام باقر (ع) نقل کرده اند که ایشان فرموده‌اند: «هر مردی که بر او حدودی جمع شده که یکی از آنها قتل باشد از حدی آغاز می‌شود که غیر از قتل بوده و سپس کشته می‌شود».^{۳۶}

همچنانکه ایشان در روایتی دیگر نقل می‌فرمایند که روش حضرت امیرالمومنین در جمع حدود این بود که ابتدا حدود دیگر را (غیر قتل) اجرا و سپس حد قتل را اجرا می‌کردند و از این حکم حضرت نباید سربلندی کرد.^{۳۷}

بر مبنای چنین روایاتی کلیه فقهای امامیه معتقد به جمع مجازات‌ها در هر حالتی هستند از آن جمله که صاحب کتاب تکملة المنهاج مقرر می‌دارد «چنانچه حدود متعددی بر فردی جمع شود، از حدی شروع به اجرا می‌شود که اجرای آن موجب فوت دیگر حدود نشود. چنانچه بر کسی حد جلد و رجم باشد، ابتدا جلد و سپس رجم جاری می‌-

←

مجازات‌ها نباشد چاره‌ای نیست جز اینکه محکومیت شدید اجرا گردد... به نقل از بهرام، بهرامی؛ اجرای احکام کیفری، چاپ سوم، انتشارات نگاه بینه، سال ۸۳، ص ۴۹.

۳۵. غلامحسین، الهام؛ همان، ص ۴۴.

۳۶. حر، عاملی؛ تفصیل وسائل الشیعه، چاپ دوم، انتشارات دارالعلوم، قم، سال ۱۴۱۴، ص ص ۳۴، ۳۵، ۳۶.

۳۷. پیشین، ص ۳۴.

شود.^{۳۸} یا شیخ طوسی در نهایت نیز به این قاعده معتقد است و مقرر می‌دارد «اگر چند حد در فرد جمع شود و یکی از آنها قتل باشد ابتدا حدود دیگری که مجازات آن قتل نیست اجرا و سپس قتل اجرا می‌شود...»^{۳۹} همچنانکه امام ره نیز در تحریر الوسيله بدون هیچ تردیدی حکم به اجرای جمیع حدود در فرض ارتکاب جرائم متعدد مختلف را می‌دهد.^{۴۰} چنین فتاوی فقهای سبب شد تا قانون‌گذار نیز در ماده ۹۸ قانون مجازات اسلامی حکم به اجرای چند حد بدون فوت یکی از آنها دهد.^{۴۱} اما در میان فقهای عامه اتفاق نظری در خصوص جمع حدود و یا دیگر کیفرها خصوصاً در صورتی که یکی از مجازات‌ها قتل می‌باشد وجود ندارد به عنوان مثال در مورد جمع بین حد جلد و رجم فقها مذاهب اربعه دارای وحدت نظر نیستند به این صورت که مذهب مالکی و شافعی و حنفی معتقدند که جایز نیست که حد جلد و رجم بر زنای محصن جمع گردد ولی فقهای حنبلی معتقد به جمع این دو حد هستند به گونه‌ای که ابتدا حد جلد در روز اول اجرا شده و در روز دوم حد رجم را اجرا می‌کنند.^{۴۲} نمونه دیگر اینکه فقهای شافعی و حنبلی و مالکی قائل به جمع حد جلد و تبعید هستند ولی فقهای حنفی اعتقادی به حد جلد و تبعید ندارد و معتقدند در

۳۸. سید ابوالقاسم، خویی؛ مبانی تکملة المنهاج، جلد ۴۱، چاپ سوم، انتشارات مؤسسه الامام الخویی، سال ۱۴۲۱، ص ۲۵۶.

۳۹. علی اصغر، مروارید؛ سلسله الینایع الفقه، چاپ اول، انتشارات بیروت، سال ۱۴۱۰، ص ۹۰.

۴۰. سید روح اله، موسوی خمینی؛ تحریر الوسيله، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات بیروت، سال ۱۴۰۷، ص ۴۶۶.

۴۱. ماده ۹۸ «هرگاه شخصی محکوم به چند حد شود اجرای آنها باید به ترتیبی باشد که هیچ کدام از آنها زمینه دیگری را از بین نبرد، بنابراین اگر کسی به جلد و رجم محکوم شود اول باید جلد و بعد حد رجم را جاری ساخت.»

۴۲. عبدالرحمن، الجزیری؛ الفقه علی المذاهب الاربعه، الجزء الخامس، انتشارات قاهره، بی تا، ص ۵۰.

آیه ۲ سوره نور اشاره‌ای به تبعید نشده است.^{۴۳} همان‌طور که ملاحظه می‌شود در میان فقهای عامه بر خلاف فقهای امامیه حکم به اجرای مطلق جمع دیگر کیفرها وجود نداشته و فقهای مذاهب اربعه در برخی موارد از قاعده جمع عدول می‌نمایند. چنین نگرشی در قانون‌گذار مصری نیز دیده می‌شود. به این صورت که قاعده جمع مجازات‌ها در قانون عقوبات با توجه به حکم مواد ۳۳ الی ۳۸ به گونه‌ای متفاوت از حقوق ایران اعمال می‌گردد.

بند چهارم: راهبردهای قاعده نسبی جمع مجازات‌ها

در جهت اعمال قاعده نسبی جمع مجازات مطالبی به شرح ذیل مطرح می‌گردد. در حقوق مصر هرگاه مجازات‌های صادره به واسطه جرائم متعدد از مجازات‌های سالب آزادی محسوب شوند. در این صورت بنابر اصل کلی «اولویت اجرا» که در ماده ۳۴ قانون عقوبات پیش‌بینی شده مجازات‌ها به اجرا درمی‌آیند. در کنار این اصل راهبردهای دیگری از جمله قاعده جب یا طول مدت مجازات سالب آزادی و همچنین تقابل این نوع از مجازات با کیفری‌های سالب حیات قابل بررسی است.^{۴۴}

۱. از حیث اولویت اجرا

قانون‌گذار در ماده ۳۴ قانون عقوبات مقرر می‌دارد «در صورتی که مجازات‌های متعدد مختلف باشند، باید به ترتیب زیر اجرا شوند اولاً: اعمال شاقه، ثانیاً: حبس با کار،

۴۳. پیشین، ص ۵۱.

۴۴. رمسیس، بهنام؛ همان، ص ۱۱۷۱.

ثالثاً: حبس ساده».^{۴۵} از این رو، صرف نظر از شرایط دیگر چنانچه شخص مرتکب جرم توهین با مجازات حبس ساده تا یک سال همراه خواهد بود (ماده ۳۰۶ قانون عقوبات) و از سوی دیگر سرقت اسلحه از نظامیان به موجب ماده ۳۱۶ مقرر با اشتغال به اعمال شاقه موقت همراه می‌گردد. ابتدا باید به حکم ماده ۳۴ قانون عقوبات مجازات اعمال شاقه اجرا شود.^{۴۶}

۲. از حیث وجوب قاعده جب

از دیگر قیود حاکم بر جمع کیفر در حقوق مصر وجوب «قاعده جب» می‌باشد. توضیح اینکه جب در لغت به معنای بریدن و قطع کردن و غلبه نمودن آمده است.^{۴۷} و در فقه عامه مورد پذیرش واقع شده است به این صورت که گاهی اجرای یک مجازات مانع از اجرای دیگر کیفرها می‌شود. مانند اینکه اگر شخص را به حد قتل محکوم نماییم، لاجرم محلی برای اجرای تبعید یا جلد باقی نمی‌ماند. در این فرض فقهای مذاهب اربعه قاعدتا معتقد به اجرای همان مجازاتی هستند که اجرائش مانع از اجرای سایر مجازات‌ها است.^{۴۸} بنابراین باید بیان نمود که اجرای قاعده جب در خصوص اجرای مجازات‌های متعدد است و محور اصلی این قاعده تداخل مجازات است نه تعدد جرم، اما در قانون عقوبات مصر قانون‌گذار نگرشی متفاوت به اجرای این قاعده داشته و در ماده ۳۵ قانون عقوبات حکم به

۴۵. حسن الصادق، المرصاوی؛ همان، ص ۱۳۲.

۴۶. فواد احمد، عامر؛ قانون الاحکام العسگریه، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۲۰۰۰، ص ۸۶.

۴۷. عبدالنبی، قیم؛ فرهنگ لغت معاصر میانه، عربی-فارسی، چاپ اول، انتشارات فرهنگ معاصر، سال ۸۶، ص ۲۸۶.

۴۸. عبدالقادر، عوده؛ التشریح الجناحی الاسلامی فی مذاهب الخمسه القسم العام، بی تا، ص ۴۴۳.

حذف مجازات‌های محدود کننده آزادی در فرض محکومیت به اعمال شاقه به مقدار معین را صادر نموده است.^{۴۹}

یعنی چنانچه فرد در فرض ارتکاب جرائم متعدد ابتدا مرتکب جرمی گردد که با اعمال شاقه همراه است. نظیر ارتکاب جرم جرح اطفال که مطابق ماده ۲۸۶ قانون عقوبات با مجازات حبس و پرداخت غرامت همراه است و سپس جرمی که با مجازات اعمال شاقه مانند جنایت را صورت دهد به حکم ماده ۳۵ چون جرم اول با مجازات حبس و جرم دوم با مجازات اعمال شاقه همراه بود، کیفر اولی به مدت تحمیل اعمال شاقه حذف می‌شود. لذا هرگاه حکم به سه سال اعمال شاقه و سه سال حبس صادر گردد فقط اعمال شاقه اعمال می‌شود.^{۵۰} حال چنانچه حبس صادره بیشتر از اعمال شاقه باشد پس از مضمی مدت کیفر اعمال شاقه باقی مانده مجازات حبس را محکوم علیه تحمل خواهد کرد.

۳. از حیث حداکثر مجازات سالب آزادی

از دیگر قیودی که به قاعده نسبی بودن جمع کیفر در فرض تعدد مادی در حقوق مصر عینیت می‌بخشد قاعده «حداکثر مجازات سالب آزادی» می‌باشد. توضیح اینکه به موجب ماده ۳۶ قانون عقوبات هرگاه شخصی مرتکب جرائم متعدد گردد در هر شرایطی جایز نیست مدت مجازات‌های سالب آزادی خواه حبس خواه اعمال شاقه از بیست سال متجاوز گردد، و چنانچه مجازات‌های محکوم فقط حبس باشند حاصل جمع آن نمی‌بایست

۴۹. ماده ۳۵ قانون عقوبات: «مجازات اعمال شاقه به مقدار مدت آن هر مجازات محدود کننده آزادی را که به خاطر جرمی که پیش از حکم به اعمال شاقه واقع شده، صادر شده‌اند را جب حذف می‌کند» به نقل از المرصاوی، همان، ص ۱۳۳.

۵۰. رمسیس، بهنام؛ همان، ص ۱۷۲ و المرصاوی؛ همان، ص ۱۳۴.

از بیست سال بیشتر گردد.^{۵۱}

بر این اساس در فرض تعدد مجازات‌ها در هنگام ارتکاب جرائم متعدد چنانچه محکومیت‌های تحمیلی از نوع سالب آزادی باشند، دارای محدودیت‌هایی هستند از جمله اینکه مدت اعمال شاقه در هر صورت نباید از بیست سال تجاوز نماید. و همین گونه است در فرضی که مجرم محکوم به بیست سال حبس به علت ارتکاب جرائم متعدد گردد بنابراین چنانچه فردی مرتکب چند جرم گردد که حاصل جمع کیفر آنها بیش از بیست سال حبس یا بیش از بیست سال اعمال شاقه بوده باشد دادگاه مجبور است حداکثر کیفر را به حکم ماده ۳۶ قانون عقوبات همان بیست سال در نظر گیرد. باید توجه داشت که حکم حداکثر کیفر در مجازات سالب آزادی است و چنانچه جرائم متعدد با کیفرهای مالی نیز همراه باشد تأثیری در میزان کیفر مالی نخواهد داشت زیرا، به حکم ماده ۳۷ قانون عقوبات این نوع مجازات می‌تواند متعدد بوده و محدودیتی در آن نیست.^{۵۲} بنابراین مجازات غرامت حداکثر مشخصی ندارد و می‌تواند مشمول تمام ثروت محکوم‌علیه گردد و تعبیر برخی از حقوق‌دانان کلیه ثروت محکوم را غرق کند.^{۵۳}

۴. تقابل کیفر سالب حیات با سالب آزادی

با امعان نظریه ماده ۱۰ قانون عقوبات کیفر سالب حیات را (اعدام) باید مشمول

۵۱. ماده ۳۶ قانون عقوبات: «هرگاه شخصی جرائم متعددی را قبل از اینکه به خاطر یکی از آنها علیه وی حکمی صادر شود، مرتکب گردد، نباید مدت اعمال شاقه وی بیش از بیست سال باشد ولو در حالت تعدد مجازات‌ها، و نیز زندان نباید بیش از بیست سال باشد و چنانچه فقط به حبس محکوم شود «مدت آن از هفت سال نباید تجاوز نماید» به نقل از محمد، عوض؛ همان، ص ۷۱۴.

۵۲. پیشین، ص ۷۱۵.

۵۳. رمسیس، بهنام؛ همان، ص ۱۱۷۳.

جرائمی دانسته که در طبقه جنایت همراه می‌باشند. در این ماده آن دسته از جرائمی که با مجازات‌های اعدام، اعمال شاقه موقت یا مؤبد و حبس ساده همراه هستند مشمول طبقه جنایت قرار می‌گیرند.^{۵۴} از این رو، در پاره‌ای موارد ممکن است جرائم متعدد مشمول مجازات‌هایی گردند که یکی از آنها کیفر اعدام می‌باشد، در این فرض و با توجه به قیودی که قانون عقوبات در جهت اجرای قاعده جمع مجازات‌ها وجود دارد می‌بایست صریح قانون را بیان نمود. حال آنکه قانون‌گذار مصر بر خلاف موارد قبل در چنین شرایطی اقدام به بیان حکم صریح ننموده است در وادی امر این گونه به نظر می‌رسد که راهکار قانونی در این بین نمی‌تواند مطرح شود. اما نگارندگان معتقدند هر چند قانون‌گذار حکم صریحی را بیان ننموده لکن با بررسی متون قانونی و آن دسته از کیفرهایی که با مجازات اعدام همراه هستند می‌توان موضع سیاست کیفری مصر را در این خصوص مشخص نمود. به این توضیح که می‌توان سه فرض در این مورد بررسی نمود.

۴.۱. چنانچه جانی در فرض ارتکاب جرائم متعدد مرتکب قتل عمد شود به این نحو که قبل، یا بعد از ارتکاب قتل عمد دست به ارتکاب جنایتی دیگر بزند، فرض کنیم که جانی پس از ارتکاب قتل عمد مرتکب بزه آدم ربایی فردی زیر شانزده سال شود که به حکم ماده ۲۸۸ قانون عقوبات این امر جنایت محسوب می‌گردد.^{۵۵} در این صورت به حکم ماده ۲۳۴ قانون عقوبات فقها کیفر اعدام اجرا می‌شود به این نحو که در ماده مذکور مقرر شده «هر کس شخصی را عمداً به قتل برساند... در صورتی که قبل یا همزمان یا بعد از قتل مرتکب جنایت دیگری شود فقط به اعدام محکوم می‌گردد. بنابراین به حکم قانون امکان

۵۴. حسن الصادق، المرصاوی؛ همان، ص ۵۷.

۵۵. پیشین، ص ۱۱۴۸.

به کارگیری دیگر مجازات‌ها در چنین فرضی منتفی می‌گردد.^{۵۶}

۴.۲. در فرض دوم چنانچه جانی مرتکب قتل عمد که با مجازات اعدام همراه است گردد^{۵۷} و در کنار آن مرتکب جرائمی چون سقط جنین یا ضرب و جرح شود با توجه به اینکه این جرائم مطابق ماده ۱۱ قانون عقوبات جنحه محسوب و با کیفر حبس و غرامت همراه هستند.^{۵۸} با امعان نظر به ماده ۴۹ قانون عقوبات که جرائم مشابه را معین نموده است با در نظر گرفتن وقوع جرائم متعدد مشابه با اعمال ماده ۱۱۵ قانون عقوبات حکم به اجرای مجازات اشد صادر می‌گردد.^{۵۹}

۴.۳. ارتکاب جنایتی است که با کیفر اعدام همراه بوده لکن جرائم دیگر ارتكابی ارتباط تجزیه ناپذیری با جرم اولی داشته‌اند. به این صورت که منظور از ارتباط تجزیه ناپذیر این است که رابطه محکمی میان جرائم وقوع یافته وجود داشته به نوعی که همه آنها به عنوان جنایت واحد و یا کل غیر قابل تجزیه محسوب گردند. مانند اینکه مرتکب پس از انجام جرمی، جهت مخفی کردن آن و یا بهره‌مندی بهتر مرتکب جرمی دیگر گردد. به عنوان مثل پس از قتل عمد جسد مقتول را بسوزاند یا اینکه پس از اختلاس اقدام به جعل اسناد نماید تا جرمش برملا نشود.^{۶۰} حال در چنین صورتی به حکم ماده ۳۲ قانون عقوبات

۵۶. رمسیس، بهنام؛ همان، ص ۸۳۵

۵۷. در حقوق کیفری مصر قتل عمد لزوماً با کیفر اعدام همراه نیست، به عنوان مثال اگر قتل عمد عادی محسوب گردد یعنی بدون سبق تصمیم باشد با اعمال شاقه موقت یا دائم حسب مورد همراه خواهد بود. (م ۲۳۴)

۵۸. حسن الصادق، المرصاوی؛ همان، ص ۵۸.

۵۹. رمسیس، بهنام؛ همان، ص ۸۳۹ - عبدالرحمن، صدقی؛ همان، ص ۲۳۴.

۶۰. عزالدین، الدنا صوری؛ همان، ص ۴۱۴.

حکم به اجرای کیفر شدیدتر داده می‌شود.^{۶۱} با بررسی جمیع فروض فوق می‌توان دریافت که هرچند قانون‌گذار در قانون عقوبات اقدام به حکم مستقیم و صریحی در خصوص تقابل کیفرهای مختلف با کیفر سالب حیات نمی‌نماید اما به نحوی قوانین مربوط به آن را تدوین می‌کند که به آسانی می‌توان از مانحن فیه مواد مربوطه حکم قضیه را بدون داشتن تالی فاسد استنتاج نمود. در نهایت پس از بررسی قیود چهارگانه اعمال کیفر در فرض تعدد مادی مختلف در حقوق مصر می‌توان قاعده نسبی بودن کیفر را در این سیستم به وضوح مشاهده نمود. قاعده‌ای که با توجه به نحوه اجرا به جهت‌های مختلفی خواه از نظر عدم طولانی شدن اجرای حکم و خواه افزایش هزینه‌ها برای دولت می‌تواند مفید باشد.

۶۱. ماده ۳۲ «... اگر چند جرم به غرض واحدی انجام گیرد و به طور غیر قابل تجزیه با هم مرتبط باشند باید همه را یک جرم در نظر گرفت و به مجازات تعیین شده برای سنگین‌ترین جرم حکم صادر کرد.»

نتیجه‌گیری

ارتکاب جرم همواره سبب نقض نظم اجتماعی شده و در این بین نقش مجرمینی که با جرائم متعدد چنین نهادی را مورد تعرض قرار می‌دهند بیش از پیش احساس می‌شود. از این رو، جامعه در قبال یک واکنش اجتماعی مدون سعی در برخورد قاطعانه با چنین مجرمینی دارد، حال که این هدف بر مبنای تأسیس تعدد جرم شکل می‌گیرد شایسته است قواعد حاکم بر آن الگوی بهتری را جستجو نماید، با بررسی سیستم ایرانی جمع مجازات‌ها که به قاعده مطلق جمع کیفر شهرت دارد، می‌توان دریافت که در پاره‌ای از مواقع می‌بایست از اجرای مطلق تمامی مجازات‌ها بنابر اوضاع احوال جرائم ارتكابی و یا اعمال کیفر خود داری نموده، راهبردی جهت به کارگیری هر چه بهتر سیاست کیفری مورد نظر با صرف کمترین هزینه و وقت در پیش گیرد، راهبردی که به نظر می‌رسد قانون‌گذار مصر به نوعی آن را دنبال نموده و قوانین مطروحه را در راستای اجرای نسبی کیفر تعیین کرده است، لذا نگارندگان بر این عقیده‌اند که فرض تعدد مادی از نوع مختلف در حقوق ایران می‌تواند با افق نسبی و انعطاف پذیرتری در مرحله اجرای حکم همراه باشد.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. آقایی، مجید؛ مکاتب کیفری، چاپ اول، انتشارات خرسندی، سال ۸۶
۲. الهام، غلامحسین؛ مبانی فقهی و حقوقی تعدد جرم، چاپ اول، انتشارات بشری، سال ۷۷.
۳. اردبیلی، محمدعلی؛ حقوق و جزای عمومی، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات میزان، سال ۸۲
۴. افراسیابی، محمداسماعیل؛ حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات فردوسی، سال ۷۷.
۵. بهرامی، بهرام؛ اجرای احکام کیفری، چاپ سوم، انتشارات نگاه بینه، سال ۸۳
۶. پیمانی، ضیاءالدین؛ بررسی تاریخی تطبیقی قاعده تعدد جرم، چاپ اول، انتشارات معاونت پژوهشی مجتمع آموزش عالی قم، سال ۷۴.
۷. رشادتی، جعفر؛ گزیده آراء قتل عمد و غیر عمد، چاپ اول، انتشارات پیام راشد، بی تا.
۸. زراعت، عباس؛ حقوق و جزای عمومی تطبیقی، چاپ اول، انتشارات ققنوس، سال ۸۵
۹. صانعی، پرویز؛ حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ ششم، انتشارات گنج دانش، سال ۷۴.
۱۰. صفاری، علی؛ کیفرشناسی، چاپ چهارم، انتشارات جنگل، سال ۸۸
۱۱. قیم، عبدالنبی؛ فرهنگ لغت معاصر میانه، عربی-فارسی، چاپ اول، انتشارات فرهنگ معاصر، سال ۸۶

۱۲. گارو، رنه؛ مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، جلد دوم، ترجمه سید ضیاء الدین نقابت، انتشارات ابن سینا، بی تا.
۱۳. نوربها، رضا؛ زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ هفدهم، انتشارات دادآفرین، سال ۸۵

ب) فقهی

۱۴. الجزیری، عبدالرحمن؛ الفقه علی المذاهب الاربعه، الجزء الخامس، انتشارات قاهره، بی تا.
۱۵. خویی، سید ابوالقاسم؛ مبانی تکمله المنهاج، جلد ۴۱، چاپ سوم، انتشارات مؤسسه الامام الخویی، سال ۱۴۲۱.
۱۶. عاملی، حر؛ تفصیل وسائل الشیعه، چاپ دوم، انتشارات دارالعلوم، قم، سال ۱۴۱۴.
۱۷. مروارید، علی اصغر؛ سلسله الینایع الفقه، چاپ اول، انتشارات بیروت، سال ۱۴۱۰.
۱۸. موسوی خمینی، سید روح اله؛ تحریر الوسیله، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات بیروت، سال ۱۴۰۷.

ج) عربی

۱۹. بهنام، رمسیس؛ النظریه العامه القانون الجناحی، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۱۹۹۹.
۲۰. بهنام، رمسیس؛ قانون العقوبات القسم الخاص، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۲۰۰۰.
۲۱. الدنا صوری، عزالدین؛ المسئولیه الجناحیه فی القانون العقوبات و الاجرات الجنائیه، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسکندریه، سال ۱۹۹۸.

٢٢. صدقى، عبدالرحيم؛ القانون الجناحى و علمى الاجرام و للعقاب، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسكندريه، سال ٢٠٠٠.
٢٣. عامر، فواد احمد؛ قانون الاحكام العسكريه، چاپ اول، انتشارات منشاء المعارف الاسكندريه، سال ٢٠٠٠.
٢٤. عوده، عبدالقادر؛ التشريح الجناحى الاسلامى فى مذاهب الخمسه القسم العام، بى تا.
٢٥. عوض، محمد؛ قانون العقوبات القسم العام، چاپ دوم، انتشارات منشاء المعارف الاسكندريه، سال ٢٠٠٠.
٢٦. المرصاوى، حسن الصادق؛ قانون العقوبات القسم العام، تشريعات و قضاء، چاپ دوم، انتشارات منشاء المعارف الاسكندريه، سال ١٩٩٤.
٢٧. محمود المصطفى، محمود؛ شرح القانون العقوبات القسم العام، چاپ هفتم، انتشارات جامعه القايره، سال ١٩٧٤.